

2012

ARCHEOLOGISCH OPVOLGING BIJ DE HERINRICHTING VAN HET FORT SINT-DONAAS

Een project in het kader van het Interreg IVA-project "FORTEN EN LINIES IN GRENSBREED PERSPECTIEF"

Archeologische opvolging bij de herinrichting van het Fort Sint-Donaas.

Auteur:
Stefan Decraemer

Colofon

Opdrachtgever:

Provincie West-Vlaanderen
Streekhuis Kasteel Tillegem
Tillegemstraat 81
8200 Sint-Michiels (Brugge)

Uitvoerder:

Raakvlak
Komvest 45
8000 Brugge
T +32 [0]50 44 50 44
F +32 [0]50 61 63 67
E info@raakvlak.be
www.raakvlak.be

Titel:

Archeologische opvolging bij de herinrichting van het Fort Sint-Donaas.

Versie:

Definitief rapport

Vergunningsnummer:

2011/383

Periode:

November 2011

Auteurs:

Stefan Decraemer

Foto voorblad: Overzichtsfoto van de herinrichtingswerken aan het Fort Sint-Donaas op 9 november 2011.

Inhoudstabel

<i>1. Situering van het project.</i>	<i>1</i>
1.1 Landschappelijke situering	2
1.2 Het archeologisch vooronderzoek	3
<i>2. Historische & archeologische achtergrond</i>	<i>6</i>
<i>3. Bodemkundige situering</i>	<i>11</i>
<i>4. Onderzoeksresultaten</i>	<i>12</i>
<i>5. Besluit</i>	<i>15</i>
<i>5. Bronnen</i>	<i>16</i>
5.1 Bibliografie	16
5.2 Websites	16

1. Situering van het project.

1.1 Landschappelijke situering

Naar aanleiding van het Interreg IVA-project *Forten en Linies in Grensbreed Perspectief* worden door de provincie West-Vlaanderen vier verdedigingswerken in de Zwinstreek door herinrichting beter ontsloten. Deze vier verdedigingswerken of forten omvatten het Fort van Beieren, het Verbrand Fort, (de zwaluwstaart van) het Fort Sint-Donaas & het Fort Sint-Frederik. Deze vier verdedigingswerken maken deel uit van de Staats-Spaanse Linies. Dit zijn de verdedigingswerken uit de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) tot en met de Spaanse Successieoorlog (1701-1714). De verdedigingswerken beslaan de grensstreek van de provincies West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen en Zeeland en een aantal forten in de provincie Antwerpen. De vier onderzochte forten situeren zich tussen Brugge en Sluis langs de Damse Vaart (cfr. Afb. 1). Centraal in de herinrichting staan het herstel van het erfgoed, de ontwikkeling van nieuwe natuurwaarden en de toeristisch-recreatieve netwerkvorming. Om die ingreep goed voor te bereiden is het noodzakelijk om de nog aanwezige archeologische waarden in kaart te brengen.

Bij de uiteindelijke herinrichting van de halfbastions aan de zwaluwstaart van het Fort Sint-Donaas, die van start ging op 8 november 2011, kwam de vraag van Provincie West-Vlaanderen of de graafwerken door Raakvlak (intergemeentelijke archeologisch dienst Brugge en ommeland) konden begeleid worden. In dit verslag worden de resultaten van de archeologische begeleiding van de graafwerken aan het Fort Sint-Donaas gerapporteerd.

Afb. 1: Luchtfoto van het gebied met aanduiding van de vier onderzochte forten.
(bron: Google earth)

- **Fort Sint-Donaas, Westkapelle (Knokke-Heist)**

Het terrein is een erkend natuurreservaat 'de Sint-Donaaspolder', op het gewestplan staat het ingekleurd als agrarisch gebied. Het is tevens Ramsargebied¹ en een grote eenheid natuur in ontwikkeling² (cfr. afb. 2).

Kadastrale gegevens: Damme, 5de Afdeling, sectie A, perceelnummers: 555A, 556, 557 & 558.

1.2 Het archeologisch vooronderzoek

De herinrichtingsplannen voor de forten werden opgesteld aan de hand van een archeologisch vooronderzoek. Dit archeologisch vooronderzoek had een tweeledig doel: enerzijds het maximaal in kaart brengen van de aanwezige archeologische waarden, en anderzijds om een zicht te krijgen op de oorspronkelijke profielen (bv. grachten & wallen), opdat ook deze informatie in het uiteindelijke herinrichtingsproject kan meegenomen worden.

De opdracht van het vooronderzoek voor de vier forten in de Zwinstreek werd uiteindelijk toegewezen aan Raakvlak. In de loop van 2009-2010 werd het eerste lot, namelijk het Fort van Beieren, het Verbrand Fort en de zwaluwstaart van het Fort Sint-Donaas onderzocht. In 2011 werd het tweede lot, namelijk het Fort Sint-Frederik onderzocht. Het eerste lot werd gerapporteerd in *Het archeologisch vooronderzoek op het Fort van Beieren, Verbrand Fort en het Fort Sint-Donaas*³. De resultaten van het tweede lot, Fort Sint-Frederik, worden momenteel nog verwerkt.

De uiteindelijke herinrichtingsplannen werden opgesteld aan de hand van de onderzoeksresultaten van het archeologisch vooronderzoek. In dit onderzoek stond voor Raakvlak het behoud *in situ* voorop. Dit om de landschappelijke en cultuurhistorische waarde van de fortsite zo min mogelijk aan te tasten, zoals vooropgesteld in de conventie van La Valetta. Het uitgevoerde onderzoek, zonder ingreep in de bodem, was opgebouwd uit een historisch onderzoek, een geofysisch onderzoek⁴ en een bodemkundig booronderzoek⁵ (cfr. afb. 3).

¹ De Ramsar-conventie is een internationale overeenkomst inzake watergebieden (draslanden) die van internationale betekenis zijn, in het bijzonder als woongebied voor watervogels. (bron: <http://nl.wikipedia.org>)

² Een grote eenheid natuur in ontwikkeling is een aaneengesloten gebied:

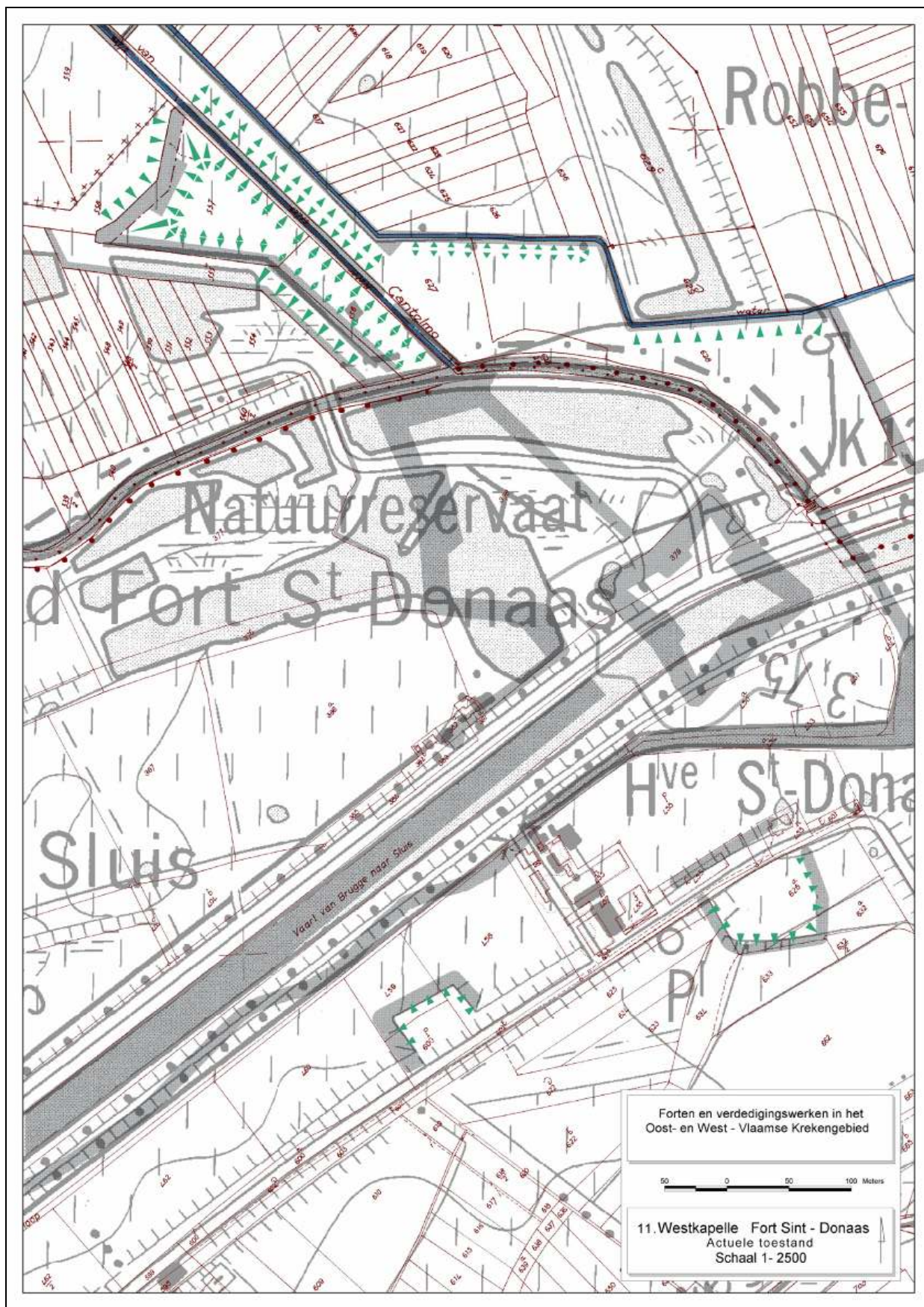
- waar de natuurfunctie bovengeschild is aan de andere functies en waar de natuur als hoofdgebruiker voorkomt;
- waar momenteel een geringe biologische waarde of een sterk versnipperde natuur met hoge biologische waarde en een hoge toekomstwaarde bestaat;
- waar op basis van de kenmerken van het fysisch systeem de potentie bestaat om te evolueren naar een grote eenheid natuur;
- waar de biologische waarde kan toenemen door middel van duidelijke veranderingen in het grondgebruik en/ of het beheer waarbij natuurtechnische milieubouw noodzakelijk kan zijn;
- waar op termijn een secundaire kern kan gevormd worden of een bestaande kern kan versterkt worden die de duurzame instandhouding van ecotopen kan garanderen.

Een grote eenheid natuur in ontwikkeling is aldus een beleidsmatig begrip. (<http://www.west-vlaanderen.be>)

³ Hillewaert B., Van Besien E., 2010

⁴ Uitgevoerd door ORBit tussen 25 & 27 augustus 2009

⁵ De boringen en interpretatie gebeurden onder wetenschappelijke begeleiding van dhr. John Mulder (BAAC-Alterra) en werden hoofdzakelijk uitgevoerd door medewerkers van Raakvlak in de loop van oktober 2009.

Afb. 2: Het Fort Sint-Donaas met Zwaluwstaart.
 (bron: Termote J. & Zwaenepoel A. 2004, fig. 11)

Fort Sint-Donaas

Overzicht uitgevoerd onderzoek:

grens geofysisch onderzoek

raaien bodemkundig onderzoek

en losse boringen: 1 - 7 ifv de gracht

raaien elektrische weerstandstomografie

Resultaten uitgevoerd onderzoek:

aangetroffen restanten van de gracht

vermoedelijke reconstructie van de gracht

Afb. 3: Overzicht van het uitgevoerde archeologisch vooronderzoek en de resultaten t.h.v. het Fort Sint-Donaas. (bron: Hillewaert B., Van Besien E., 2010, bijlage 12)

Na de inname van het fort in 1783 door de Oostenrijkse troepen vanuit Brugge, startte men onmiddellijk met de afbraak. Door het graven van de Damse Vaart in 1813 werd wat er nog restte van het fort grotendeels vernield, de buitenwerken bleven wel bewaard. Over het vernielde fort en buitenwerken werd in de Eerste Wereldoorlog een bunkerlinie als onderdeel van de *Hollandstelling* aangelegd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de loopgraven hergebruikt. Na de Tweede Wereldoorlog werden de restanten van het fort opgenomen in een kleiwinning, dit betekende het definitieve einde van het fort (cfr. afb. 5).

Afb. 5: Overzicht van het Fort Sint-Donaas met vooraan de vernieling door kleiwinning.

This is a historical map of the Fort of St. Louis, showing its star-shaped fortifications, surrounding waterways, and various buildings. The map includes labels for 'Fort de St. Louis', 'Rivière de St. Louis', and 'Village de St. Louis'. A circular seal of the 'Compagnie du Commerce du Nord' is visible in the upper right. The map is oriented with North at the top.

⁸ Broeder Gaëtan, 1966, p. 95

3. Bodemkundige situering¹⁰

Aan de hand van het booronderzoek die werd uitgevoerd tijdens het archeologisch vooronderzoek aan het Verbrand Fort werd een goed beeld verkregen van de ondergrond van het projectgebied. De resultaten van dit booronderzoek, die werden geïnterpreteerd door dhr. John Mulder (BAAC-Alterra), worden in dit hoofdstuk overlopen.

De binnengracht dwars over de zwaluwstaart van het Fort Sint-Donaas is in het recente verleden volgestort met huisvuil, waardoor booronderzoek onmogelijk was. Wel is aan de noordzijde onder de ophogingslaag een 20cm dikke laag grachtvulling (rietbagger) aangetroffen. Onder het opgehoogde terrein van de bunker richting noordelijke grenssloot zijn geen resten van een gracht aangetroffen. Wel bevindt zich in de diepere ondergrond dekzand.

De gracht aan de zuidwestzijde van het fort was circa 2,50m breed en circa 1,50m diep. De grachtvulling bestaat uit een circa 60cm dikke laag bagger. De gracht is deels gedempt met klei. De taluds waren zeer steil.

Het middenterrein van het fort bestaat uit opgebrachte grond afkomstig van de jonge kreekrug van het Zwin. Aan de noordzijde van het rechte deel van de zwaluwstaart komen ondiepe, smalle, min of meer zigzaggende laagtes in het terrein, die we toeschrijven aan voormalige loopgraven (WOI).

¹⁰ Hillewaert B., Van Besien E., 2010, bijlage 2

4. Onderzoekresultaten

De graafwerken die vereist waren voor de herinrichting van het fort gingen van start op 8 november 2011. De archeologische begeleiding van de graafwerken omvatte het uitgraven van de noordelijke binnengracht aan de halfbastions van de zwaluwstaart. De graafwerken namen twee dagen in beslag. Nadien moesten enkel de wallen en de halfbastions worden gereconstrueerd, met de uitgegraven grond **(cfr. afb. voorblad)**.

Tijdens de begeleiding van de graafwerken van de noordelijke binnengracht viel onmiddellijk op dat de binnengracht niet exact op dezelfde locatie werd uitgegraven zoals die in het begin van de 18de eeuw werd ingeplant. Plaatselijk werd dus wat onverstoorde bodem weggegraven. Deze zones werden grondig op archeologisch sporen gecontroleerd, maar deze werden niet aangetroffen. De oorspronkelijk grachtvulling werd slechts zeer plaatselijk aangesneden. In het vlak dagzoomde overwegend een recent afvalpakket. Er werd geen ouder materiaal in de opvulling van de binnengracht aangetroffen.

Afb. 9: Zicht op het vlak van de binnengracht t.h.v. de courtine.

Ter hoogte van de courtine tussen de halfbastions werd het meeste vuilnis aangetroffen. Aan de noordelijke rand van het afvalpakket, werd een dunne, donkerbruine band met rietbagger geregistreerd (cfr. afb. 9). Het afvalpakket bevat overwegend huishoudelijk afval die ten vroegste eind jaren '80 werd gestort. Er kwam allerhande afval aan het licht: bouwafval, ijzerresten, deoroller, theepot, koffiekann, plasticen bloemen, dijktiegel, ed. Tussen het gamma kwamen enorm veel glazen flessen aan het licht. Dit waren niet enkel flessen voor consumptie (wijn, bier, whisky, e.d.) (cfr. afb. 10). Er werden namelijk een vijftiental glazen flessen, voorzien van een rubberen stop en een glazen rietje in de fles zelf, aangetroffen. Deze flessen worden gebruikt door veeartsen.

Afb. 10: Een selectie van voorwerpen uit het recente afvalpakket.

Afb. 11: Zicht op de noordoostelijke zijde van de binnengracht.

Afb. 12: Overzichtsfoto vanaf het noordwestelijke halfbastion

5. Besluit

Op vraag van Provincie West-Vlaanderen werden de graafwerken in het kader van de herinrichting van het Fort Sint-Donaas, door Raakvlak archeologisch begeleid. De reconstructie van dit fort kadert in het Interreg IVA-project *Forten en Linies in Grensbreed Perspectief*, waarbij door de provincie West-Vlaanderen vier verdedigingswerken door herinrichting beter worden ontsloten.

De herinrichtingswerken aan het Fort Sint-Donaas gingen van start op 8 november 2011. De archeologische begeleiding omvatte het uitgraven van de noordelijke binnengracht aan de halfbastions van de zwaluwstaart. Op 9 november werden de laatste graafwerken begeleid. Daarna moesten enkel nog de wallen worden gereconstrueerd met de uitgegraven grond.

Tijdens het begeleiden van de graafwerken werden geen archeologische sporen aangetroffen. Het uitgraven gebeurde grotendeels binnen de oorspronkelijke binnengracht. Plaatselijk werd wel wat onverstoord bodem weggegraven. Deze zones werden grondig gecontroleerd maar er werden geen archeologische sporen geregistreerd. In de opvulling van de binnengracht bevond zich een groot en recent afvalpakket uit het einde van de 20ste eeuw. Er werd geen ouder materiaal aangetroffen.

5. Bronnen

5.1 Bibliografie

BROEDER GAËTAN 1966: Een plan van het Fort Sint-Donaas 1752, *Rond de Poldertorens* XVIII, 3, p. 94-95.

HILLEWAERT B., VAN BESIEN E., 2010, *Archeologisch vooronderzoek op het Fort van Beieren, Verbrand Fort en het Fort Sint-Donaas*, ongepubliceerd.

TERMOTE J. & ZWAENEPOEL A., 2004, *Forten en verdedigingswerken in het Oost- en West-Vlaamse Kreeengebied, deel 1 en 2*, Westtoer (West-Vlaanderen)

5.2 Websites & software

Giswest, www.giswest.be

Provincie West-Vlaanderen, <http://www.west-vlaanderen.be>

Wikipedia, <http://nl.wikipedia.org>

Google earth